

**The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic Law The 16 rd.
Year/NO: 3 autumn 2023**

Criminal liability of children and adolescents in Iranian and English jurisprudence

Saghiri, Nasim*

Received date: 2023/06/20

Acceptance date: 2023/09/10

ABSTRACT

This article aims to investigate the criminal liability policies for children in Iran and England, with the goal of understanding the gradual or immediate nature of juvenile criminal responsibility, the investigative and prosecutorial process for juvenile crimes, and how these two legal systems respond to crimes committed by minors. In Iran's legislative policy, criminal responsibility is gradual, with the age of 9 as the starting point for partial criminal responsibility and the age of 18 as the beginning of full criminal responsibility, primarily for crimes subject to hadd and qisas (retaliation) punishments. In contrast, in England's criminal policy, gradual criminal responsibility is applied to all crimes, considering the age of 10 as the threshold for relative criminal responsibility. The emphasis on specialized juvenile courts in Iran and the right of police and prosecutors to intervene in investigations and prosecutions in all cases in the English legal system, as well as the detention of juveniles in both legal systems, are among the findings of this research. In terms of responses to juvenile crimes in both legal systems, we observe rehabilitative approaches and diversion policies, although the diversity of punitive responses in the English legal system has made it more capable of achieving a desirable level of proportionality between the crime and punishment compared to the Iranian legal system.

Keywords: Children and Adolescents, Criminal Responsibility, Preventive Measures, Supportive Measures, Court Jurisdiction

*. PhD student Criminal law and criminology University of Tehran.Iran. (corresponding author). nsaghiri1398@gmail.com

مسئولیت کیفری اطفال و نوجوانان در فقه و حقوق ایران و انگلیس

نسیم صغیری^۱

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۱۰

مقاله حاضر جهت بررسی سیاست کیفری ایران و انگلستان در خصوص مسئولیت کیفری اطفال با هدف آشنایی با تدریجی یا دفعی بودن مسئولیت کیفری اطفال، آشنایی با فرایند تحقیق، تعقیب و رسیدگی به جرائم اطفال و نیز آشنایی با واکنش این دو نظام حقوقی به جرائم افراد مذکور است. در سیاست تقنینی ایران در مجازاتهای تعزیری مسئولیت کیفری تدریجی از ۹ سال به عنوان سن شروع مسئولیت کیفری نقصان یافته و ۱۸ سال به عنوان سن شروع مسئولیت کیفری کامل می‌باشد و در جرائم حدی و قصاص مسئولیت کیفری دفعی بر مبنای سن بلوغ، پذیرفته شده است. در سیاست کیفری انگلستان، مسئولیت کیفری تدریجی در تمام جرائم با ملاحظه سن ۱۰ سال به عنوان سن شروع مسئولیت کیفری نسبی پذیرفته شده است. تأکید بر دادرسی ویژه اطفال و نوجوانان در سیاست تقنینی ایران و حق مداخله دادستانی در امر تحقیق و تعقیب در تمام موارد در نظام حقوق انگلستان؛ همچنین تجویز دستگیری اطفال در هر دو نظام حقوقی با وجود جهات اشتراک و اختلاف و صلاحیت محاکم تخصصی در رسیدگی به جرائم اطفال در دو نظام حقوقی، از نتایج این تحقیق است. از منظر واکنش نسبت جرایم اطفال در هر دو نظام شاهد رویکردهای کیفرزدایی، و سیاست ارفاقی هستیم که البته تنوع پاسخهای کیفرزدایی در نظام حقوقی انگلستان باعث شده است که امکان برقراری تناسب جرم و مجازات برخلاف حقوق ایران، به نحو مطلوبتری میسر باشد.

واژگان کلیدی: کودکان و نوجوانان، مسوولیت کیفری، اقدامات پیشگیرانه، اقدامات حمایتی، صلاحیت دادگاه‌ها

مقدمه

یکی از مهمترین موضوعات حقوق جزا، مسأله مسؤولیت کیفری است. مسؤولیت کیفری بنا به دیدگاهی پلی بین جرم و مجازات است. به عبارت دیگر، مسؤولیت کیفری عبارت است از اهلیت شخص برای تحمل تبعات جزایی رفتار مجرمانه خود. از سوی دیگر از مسائل اساسی که در سیاستگذاری مسؤولیت کیفری بدان توجه می‌شود، موانع مسؤولیت کیفری است. این موضوع که چه کسی واجد مسؤولیت کیفری است و چه کسی را نمی‌توان در ارتکاب عمل مجرمانه اش مسؤول قلمداد کرد و وی را مجازات کرد، محور اصلی بحث موانع مسؤولیت کیفری بشمار می‌آید. بر اساس این آموزه، در حقوق کیفری، معافیهایی وجود دارد که بر اساس آن اگر افرادی مشمول آنها شوند، از مسؤولیت کیفری مبرا می‌شوند.

اطفال در زمره این افراد می‌باشند و از جمله عوامل محجوریت، صغر سن و جنون است. به عبارت دیگر، ارتکاب جرم در شرایط عادی موجب مسؤولیت جزایی است، مگر اینکه مجرم، نتواند بار مسؤولیت را تحمل کند. در این صورت گفته می‌شود جرم را نمیتوان به مجرم نسبت داد و بنابراین مسؤولیت او از بین می‌رود. بر این اساس، شخصی که در زمان ارتکاب جرم قوه تمیز ندارد، مسؤول بزه انجام یافته نیز نمی‌باشد. به این دلیل که در قلمرو سن مسؤولیت پذیری قرار ندارد و قابل مجازات برای جرم انجام یافته نیست.

در رابطه با مسؤولیت کیفری اطفال و مجانین در حقوق کیفری ایران طی چند دهه گذشته تغییرات قابل تأملی رخ داده و مخصوصاً با تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ شاهد تغییرات قابل ملاحظه‌ای در رابطه با مسؤولیت کیفری اطفال و روند رسیدگی کیفری به جرائم آنها هستیم. در این دو قانون تلاش شده بر اساس نتایج نوین علمی و نیز اسناد بین المللی همچون کنوانسیون حقوق کودک، ضرورت اصلاح و تربیت اطفالی که قوانین کیفری را نقض می‌کنند، ملاحظه شود. در حقوق کیفری انگلستان نیز شاهد تغییراتی در نگرش قانونگذاران به مسؤولیت کیفری اطفال در طی چند دهه گذشته هستیم. علیرغم اینکه حقوق انگلستان حقوق مبتنی بر رویه قضایی است، در مورد اطفال قانون اطفال بزهدکار مصوب ۱۹۰۸ و قانون دادرسی اطفال و دلایل جزایی مصوب ۱۹۹۹ را دارا می‌باشند.

در عرصه جهانی نیز سازمانها و پیمانهای گوناگونی در حمایت از حقوق افرادی که مسؤولیت کیفری ندارند شکل گرفته به خصوص در رابطه با حمایت از حقوق صغار که عمده هدفشان تعیین سن واحدی است که پایینتر از آن به عنوان صغر سن شناخته می‌شود، تا اینکه در حقوق داخلی از حمایتهایی که برای صغار در نظر گرفته می‌شود، برخوردار باشند. تشخیص اینکه صغیر کیست و به چه کسی صغیر گفته می‌شود و تحت چه شرایطی میتواند از معافیهای قانونی در این زمینه بهره مند شود و نحوه دادرسی به جرائم آنان به چه شکل می‌باشد، موضوعاتی هستند که در مقاله حاضر به آنها خواهیم پرداخت

در این نوشتار تلاش می‌شود صرفاً به حیطه سیاست کیفری تقنینی ایران و انگلستان در خصوص اطفال پرداخته شود و در این راستا این سوال اصلی بررسی می‌شود که: سیاست کیفری تقنینی ایران و انگلستان نسبت به ارتباط سن با مسؤولیت کیفری چه رویکردی دارند؟ در راستای بررسی این سوال، تلاش می‌شود مباحث مختلفی از جمله: تعریف طفل و مسؤولیت کیفری تدریجی و دفعی در خصوص اطفال، نحوه تحقیق، تعقیب و رسیدگی به جرائم آنها و واکنش نسبت به جرائم ارتکابی از سوی اطفال در این دو نظام حقوقی بررسی شود.

۱- مسؤولیت کیفری اطفال در فقه اسلامی

اسلام حدود دوازده قرن پیش از تدوین حقوق اروپایی، اصل شخصی بودن مسؤولیت را در همه‌ی زمینه‌ها مطرح نمود و آن را ویژه انسان زنده و برخوردار از عقل و اختیار قرار داد، به همین دلیل اطفال در فقه اسلامی مصون از تعقیب‌اند. (ولیدی، ۱۳۷۳، ص. ۸۴) در فقه مسؤولیت کیفری کودکان به صورت مجزا در نظر گرفته نشده است و معمولاً به عنوان یک جزء از مسؤولیت کیفری پدر و

مادر یا سرپرستان قانونی آنان (وصی و قیم و...) مطرح می‌شود. در فقه و شرع مقدس اسلام کودک آزاری از مصادیق ظلم بیان شده است. در حدیث نبوی می‌خوانیم: «أَنَّهُ قَالَ: قَالَ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ -: اِشْتَدَّ غَضَبِي عَلَى مَنْ ظَلَمَ أَحَدًا لَأَيِّجِدَ نَاصِرًا غَيْرِي بِنَابِرِي يَكْفِي مِنْهُ مِصَادِقُ بَارِزِ أَنْ، ظَلَمِي أَسْت» که از سوی والدین یا سرپرستان قانونی به فرزندان می‌شود. (بحارالانوار، ج ۷۲، ص. ۳۳۰)

مرحوم آیت‌الله گلپایگانی (ره) بر این نکته تأکید بسیار دارند که تأدیب کودک نباید از روی خشم نابجا و تشفی خاطر باشد «و کذا لایجوز ضرب الصبی الممیز، للغضب و تشفی القلب» به طور کلی تأدیب کودکان باید با هدف اصلاح ایشان و در راستای مصلحت باشد (آیت‌الله گلپایگانی، ۱۴۱۴ هـ ق، ص. ۲۸۱).

همچنین حضرت امام خمینی (ره) فرموده‌اند، تأدیب زمانی جایز است که به مصلحت کودک و در حد متعارف باشد. گذشته از تأدیب فیزیکی و تعیین حدود آن، تأدیب نباید صدمات روانی و آسیب روحی و پریشانی روانی گردد. یکی از معیارهایی که در فقه برای حد متعارف تنبیه بدنی از سوی سرپرست بیان شده آن است که نباید تنبیه به گونه‌ای باشد که موجب دیه شود (آیت‌الله گلپایگانی، ۱۴۱۴ هـ ق، ص. ۲۸۹).

بنابراین از مجموعه روایات می‌توان اهتمام اسلام برای تأمین نیازهای روانی کودکان و لزوم توجه والدین به این مهم را دریافت. (طارمی، ۱۳۸۹، ص. ۱۷).

۲- مسئولیت کیفری اطفال و نوجوانان در حقوق ایران

قوانینی که در حقوق ایران به موضوع اطفال و نوجوانان پرداخته‌اند از قرار زیر هستند:

- قانون مجازات اسلامی
 - قانون جامع حمایت از حقوق خانواده
 - قانون حمایت از اطفال و نوجوانان
 - قانون تعیین مصادیق و انواع جرایم رایانه‌ای
- همان‌طور که مشخص است در حقوق ایران، قانون خاصی به صورت مجزا در خصوص مسئولیت کیفری کودکان و نوجوانان وجود ندارد و از قوانین و مقررات عمومی کیفری در این خصوص پیروی می‌شود (آقائی‌نیا، ۱۳۸۹، ص. ۷۰).

۲-۱- رویکرد قانون‌گذار ایران در بیان شرایط مسئولیت کیفری

قانون‌گذار ما شرایط مسئولیت کیفری را در فصل اول از بخش چهارم کتاب اول قانون مجازات اسلامی بیان نموده است که عبارتند از: عقل، بلوغ، اختیار

این شرایط در زمان ارتکاب جرم باید در مرتکب وجود داشته باشد.

ماده ۱۴۰ ق.م.ا در این خصوص چنین مقرر داشته است:

«مسئولیت کیفری در حدود، قصاص و تعزیرات تنها زمانی محقق است که فرد حین ارتکاب جرم، عاقل، بالغ و مختار باشد، به جز در مورد اکراه بر قتل که حکم آن در کتاب سوم (قصاص) آمده است.»

در مورد مسئولیت کیفری، ماده ۱۴۱ ق.م.ا چنین مقرر داشته است: «مسئولیت کیفری شخصی است.» در مورد مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر، ماده ۱۴۲ ق.م.ا چنین مقرر داشته است: «مسئولیت کیفری به علت رفتار دیگری تنها در صورتی ثابت است که شخص به طور قانونی مسئول اعمال دیگری باشد یا در رابطه با نتیجه‌ی رفتار ارتكابی دیگری مرتکب تقصیر شود.»

بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت: هر فردی که مرتکب جرم شده باشد قابل مجازات نیست بلکه، مجرم مسئول قابل مجازات است. بنابراین مرتکب باید مسئولیت کیفری داشته باشد تا قابل مجازات باشد.

دکتر دادبان در این خصوص معتقدند:

مسئولیت کیفری عبارت است از مجرمیت به علاوه قابلیت انتساب، (دادبان، ۱۳۹۰، ص ۴۵) قابلیت انتساب عبارت است از توانایی پذیرفتن بار تقصیر، به عبارت دیگر قابلیت انتساب بر خورداری فاعل از قدرت ادراک و اختیار است. بنابراین اگر مجرمیت فرد احراز گردد، باید مسئولیت کیفری وی نیز احراز گردد تا قابل مجازات باشد.

با توجه به آن چه گفته شد، برخی عوامل مانع وجود مسئولیت کیفری می‌شوند که تحت عنوان موانع مسئولیت کیفری (عوامل رافع مسئولیت کیفری) از آنها یاد می‌شود.

۲-۲- موانع مسئولیت کیفری

علل و عواملی که سد راه ایجاد مسئولیت کیفری و متعاقباً مجازات می‌شوند.

۲-۲-۱- تعریف علل رافع مسئولیت کیفری

علل رافع مسئولیت کیفری، کیفیاتی هستند شخصی و درونی که باعث مبری شدن شخص از مسئولیت کیفری می‌شوند و فرد مجازات نمی‌شود لیکن مسئولیت مدنی به قوت خود پابرجاست. این شرایط تأثیری در حق معاون و شریک جرم ندارد. در فرض وجود عوامل رافع مسئولیت کیفری جرم واقع می‌شود ولی قابل انتساب نیست. مسئولیت مساوی است با مجرمیت به علاوه قابلیت انتساب.

حقوق دانان توانایی پذیرفتن بار تقصیر را در اصطلاح «قابلیت انتساب» می‌نامند. و آن را بر خورداری فاعل از قدرت ادراک و اختیار بیان می‌کنند (آقایی نیا، ۱۳۸۹، ص ۷۴). پیش از آن که مسئولیت کیفری بزهکار احراز گردد باید مجرمیت یا بزهکاری بودن او نیز به اثبات برسد (آقایی نیا، ۱۳۸۹، ص ۷۷). شرط مسئولیت کیفری توانایی درک و تشخیص حسن و قبح اعمال است (آقایی نیا، ۱۳۸۹، ص ۱۰۷). اثر رفع مسئولیت کیفری معافیت از مجازات است (اردبیلی، ۱۴۰۱، صص ۷۵-۷۶).

۲-۲-۲- تعریف بلوغ

بحث ما در خصوص یکی از عوامل رافع مسئولیت کیفری تحت عنوان «عدم بلوغ» از جمله جهاتی است که مانع از انتساب تقصیر است و هم‌چنین یکی از شرایط مسئولیت کیفری تحت عنوان «بلوغ» است که تعیین حدود و قواعد آن از فقه و شرع مقدس اسلام گرفته شده است.

شعور و اراده‌ی انسان تابع سن وی می‌باشد و به همین جهت مسئولیت کیفری از سن معینی شروع می‌شود (باهری، ۱۳۸۱، ص ۲۲۸).

۲-۲-۳- تعریف طفل

طبق ماده ۱۴۶ قانون مجازات اسلامی افراد نابالغ مسئولیت کیفری ندارند. تعریف، طفل، و تعیین حداقل سن برای آن در فقه آمده و قانون مدنی و قانون مجازات اسلامی براساس آن حداقل سن مسئولیت کیفری را تعیین کرده‌اند.

سن بلوغ در پسر ۱۵ سال تمام قمری و در دختر ۹ سال تمام قمری است (امام خمینی، ۱۳۶۳، ص ۱۲؛ محقق حلی، ۱۴۰۸، ص ۸۵؛ حرعاملی، ۱۴۰۹، ص ۴۲).

تبصره ۱ ماده ۳۰۴ ق.ا.د.ک نیز در این خصوص چنین مقرر داشته است: «طفل، کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده است» (میرسلیم، ۱۳۷۵، ص ۱۷۶۱).

طفل را بنا بر یک تقسیم‌بندی می‌توان به طفل ممیز و غیرممیز تقسیم کرد.

طفل ممیز به صورت نسبی مسؤول است و طفل غیرممیز به طور مطلق مسئولیت کیفری ندارد. تمیز مرحله‌ای از رشد قوای عقلی است که در آن مرحله آدمی حسن و قبح امور را در نتیجه مطابقت آنها با رفتارهای اجتماعی درک می‌کند (باهری، ۱۳۸۱، ص ۲۳۳).

بر طبق ماده ۱۴۸ ق.م.ا: «در مورد افراد نابالغ براساس مقررات این قانون اقدامات تأمینی و تربیتی اعمال می‌شود.»

در مواردی قانون مجازات اسلامی برای طفل، محکومیت به اقدامات تأمینی و تربیتی تعیین کرده است؛ مثل تبصره ۲ ماده ۲۲۱ ق.م.ا: «هر گاه طرفین یا یکی از آنها نابالغ باشد زنا محقق می‌شود. لکن نابالغ مجازات نمی‌شود و حسب مورد به اقدامات تأمینی و تربیتی مقرر در کتاب اول این قانون (ق.م.ا) محکوم می‌گردد.»

ملاک محاسبه‌ی بلوغ یا عدم بلوغ، زمان وقوع جرم است (مواد ۱۴۰ و ۳۰۸ ق.م.ا).

جنایت ارتكابی به وسیله‌ی صغیر، خطای محض محسوب می‌شود. ولی جنایت عمدی (فرد بالغ) نسبت به نابالغ موجب قصاص است.

اکراه در قتل مجوز قتل نیست. اگر اکراه شونده طفل غیرممیز باشد فقط اکراه کننده محکوم به قصاص می‌شود؛ ولی اگر اکراه شونده، طفل ممیز باشد نباید قصاص شود بلکه عاقله‌ی او باید دیه را بپردازد و اکراه کننده به حبس ابد محکوم می‌شود.

سپردن طفل بزهکار توسط دادگاه به قانون اصلاح و تربیت یا پدر و مادر وی براساس حالت خطرناک طفل فاقد مسئولیت کیفری است و نه بر مبنای مسئولیت جزایی وی؛ چرا که طفل فاقد مسئولیت جزایی است.

برخلاف اسباب رافع مسئولیت کیفری که وجود آن باید در هر مورد خاص ثابت شود، عدم مسئولیت کیفری اطفال اماره‌ای است که به حکم قانون، بزهکاران صغیر از آن مستفید می‌گردند. (اردبیلی، ۱۴۰۱، ص. ۱۰۵).

۳-۲- مسئولیت مدنی صغیر

درخصوص مسئولیت مدنی صغیر، هیئت عمومی دیوان عالی کشور به موجب رأی وحدت رویه‌ی شماره‌ی ۲ مورخ ۱۳۶۰/۱/۲۹ چنین مقرر داشته است: ضرر و زیان ناشی از جرم در دادگاه جزا به عهده‌ی شخص متهم صغیر است و محکوم به مالی از اموال خود او استیفاء خواهد شد و ولی او به علت عدم اهلیت صغیر نماینده‌ی قانونی وی می‌باشد. دادخواست باید به طرفیت ولی او تقدیم شود (مطابق مواد ۱۱۸۳ و ۱۲۱۶ قانون مدنی).

بر طبق ماده ۱۴۶ ق.م.ا افراد نابالغ دارای مسئولیت کیفری نیستند. ولی مسئولیت مدنی افراد نابالغ به قوت خود باقی است.

نظر به این که قانون‌گذار به تربیت و اصلاح جوانان بزهکار توجه دارد، برای کسانی که سن آنها هیجده سال تمام نرسیده ملاحظات تربیتی در نظر گرفته و رژیم جزایی خاصی برای آنها پیش‌بینی نموده است از طرفی محض تنبیه و ارباب کودکانی که به سن تمیز رسیده ولی هنوز بالغ نشده‌اند تدابیر قانونی اتخاذ شده است.

۴-۲- ارتکاب جرم در مراحل رشدی

بنابراین قبل از این که آدمی به سن هیجده سال تمام برسد و از رژیم معمولی قوانین جزایی تبعیت نماید سه مرحله متوالی را طی می‌کند که در هر مرحله ارتکاب بزه حکم خاصی دارد (اردبیلی، ۱۴۰۱، ص. ۱۰۸).

۱-۴-۲- مرحله اول: صغیر غیرممیز

در این مرحله طفل فاقد تمیز است و تقصیری متوجه او نیست و جزائاً مسؤول اعمال خود نمی‌باشد. (باهری، ۱۳۸۱، ص. ۲۲۸).

۲-۴-۲- مرحله دوم: صغیر ممیز نابالغ

در این مرحله طفل از قوه تمیز برخوردار است لیکن به سن بلوغ نرسیده است؛ بنابراین چنانچه مرتکب جرمی شود مسؤول و مقصر شناخته نمی‌شود (باهری، ۱۳۸۱، ص. ۲۳۵).

عکس‌العمل‌هایی با توجه به نوع جرم ارتكابی توسط ایشان پیش‌بینی کرده است. به طور مثال اگر طفل، مرتکب جرم مستوجب حد یا قصاص شود و سن وی کمتر از ۱۲ سال باشد، اقدامات مقرر در بندهای «الف» تا «پ» ماده ۸۸ ق.م.ا اعمال می‌شود، اگر طفل ۱۲ تا ۱۵ سال داشته باشد و مرتکب این جرایم شود اقدامات بندهای «ت» و «ث» ماده فوق‌الذکر اعمال می‌شود؛ و اگر جرم

تعزیری باشد و مرتکب طفل یا نوجوان ۹ تا ۱۵ سال تمام شمسی باشد یکی از تصمیمات بندهای «الف» تا «ث» ماده فوق‌الذکر قابل اعمال است.

۳-۴-۲- مرحله سوم: زیر هیجده سال تمام شمسی

در این مرحله شرایط تقصیر موجود است لیکن رژیم مجازات تا زمانی که جوان بزهکار به سن هیجده سال تمام نرسیده است براساس ملاحظات تربیتی ملحوظ و منظور می‌شود. (بهری، ۱۳۸۱، ص. ۲۳۵) که باز با توجه به این که نوع جرم ارتكابی جزء جرایم مستوجب حد یا قصاص یا تعزیر باشد و سن مرتکب به چه حدی رسیده باشد متفاوت است، به طور مثال اگر جرم ارتكابی جزء جرایم حد و یا قصاص باشد و مرتکب بالغ کمتر از ۱۸ سال باشد یعنی در مورد دخترها بیش از ۹ سال تمام قمری تا ۱۸ سال تمام شمسی و در مورد پسرها بیش از ۱۵ سال تمام قمری تا ۱۸ سال تمام شمسی باشد و ماهیت جرم انجام شده و یا حرمت آن را درک نکند و یا در رشد و کمال عقل آنها شبهه وجود داشته باشد اقدامات پیش‌بینی شده در مواد ۸۸ تا ۹۵ ق.م.ا قابل اعمال است و اگر جرم ارتكابی جزء جرایم مستوجب تعزیر باشد و مرتکب دختر بالغ ۹ تا ۱۵ سال باشد اقدامات بندهای الف تا ث ماده ۸۸ ق.م.ا و اگر مرتکب ۱۵ تا ۱۸ سال باشد، چه دختر و چه پسر، عکس‌العمل یکی از موارد مذکور ماده ۸۹ ق.م.ا است.

بنابراین قانون‌گذار در مورد نابالغین و نوجوانان کمتر از ۱۸ سال تمام، با توجه به نوع جرم ارتكابی عکس‌العمل‌های متفاوتی در نظر گرفته است. به عبارت دیگر با توجه به این که جرم ارتكابی این گروه جزء جرایم مستوجب مجازات‌های دیه، حد، قصاص یا تعزیر باشد عکس‌العمل متفاوت است.

۵-۲- بازنگری و تخفیف و یا تبدیل در مورد احکام صادره در خصوص اطفال و نوجوانان

با جمع بین تبصره ۳ ماده ۸۸ و ماده ۹۰ ق.م.ا این نتیجه قابل استنباط است که در مورد بندهای «الف» و «ب» ماده ۸۸ دادگاه اطفال هر چند بار که مصلحت طفل اقتضا نماید، می‌تواند تجدیدنظر نماید ولی در مورد بندهای «پ»، «ت» و «ث» فقط یک بار می‌تواند تجدیدنظر نماید.

دادگاه می‌تواند در صورت احراز جهات تخفیف، مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان را «تا نصف حداقل» تقلیل داده یا به اقدام دیگری تبدیل نماید. تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات در مورد تمام جرایم موجب تعزیر در مورد نوجوانان با رعایت شرایط مقرر امکان‌پذیر است. محکومیت‌های کیفری اطفال و نوجوانان فاقد آثار کیفری است.

۶-۲- حدود صلاحیت دادگاه‌های ایران در مورد اطفال و بالغین کمتر از ۱۸ سال تمام

رسیدگی به کلیه جرایم اطفال و افراد کمتر از هیجده سال تمام شمسی در صلاحیت دادگاه اطفال و نوجوانان است (ماده ۳۰۴ ق.آ.د.ک) تا زمانی که دادگاه اطفال و نوجوانان در محلی تشکیل نشده است، به کلیه جرایم اطفال و نوجوانان به جز جرایمی که این گروه مرتکب شده‌اند و در صلاحیت دادگاه انقلاب و یا کیفری یک است، در شعبه دادگاه کیفری دو یا دادگاهی که وظایف آن را انجام می‌دهد رسیدگی می‌شود. در صورتی که یک یا چند طفل با مشارکت یا معاونت اشخاص بزرگسال مرتکب جرم شده باشند و یا در ارتکاب جرم با اشخاص بزرگسال معاونت نمایند فقط به جرایم اطفال و نوجوانان در دادگاه اطفال و نوجوانان رسیدگی می‌شود. در جرایمی که تحقق آن منوط به فعل دو یا چند نفر است، در صورتی که رسیدگی به اتهام یکی از متهمان در صلاحیت دادگاه اطفال و نوجوانان باشد، رسیدگی به اتهام کلیه متهمان در دادگاه اطفال و نوجوانان به عمل می‌آید.

در مورد اشخاص بالغ کمتر از ۱۸ سال تمام نیز به کلیه جرایمشان در دادگاه اطفال و نوجوانان رسیدگی می‌شود. در مورد این گروه لازم به ذکر است اگر مرتکب جرایمی بشوند که در صلاحیت دادگاه انقلاب (در موارد تعدد قاضی) و یا در صلاحیت دادگاه کیفری یک استان است مرجع صالح برای رسیدگی به جرم آنها دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به جرایم اطفال و نوجوانان خواهد بود.

۷-۲- آیین دادرسی کیفری مخصوص رسیدگی به جرایم اطفال و نوجوانان

تحقیقات مقدماتی تمام جرایم افراد زیر ۱۵ سال به طور مستقیم در دادگاه اطفال و نوجوانان به عمل می‌آید و دادگاه مذکور کلیه وظایفی را که طبق قانون برعهده ضابطان دادگستری و دادرسی است انجام می‌دهد.

در جرایم مشهود، هر گاه مرتکب، طفل یا نوجوان باشد، ضابطان دادگستری مکلفند نسبت به حفظ آلات، ادوات، آثار، علایم و دلایل جرم اقدام نمایند، لکن اجازه تحقیقات مقدماتی از طفل یا نوجوان را ندارند و در صورت دستگیری وی، موظفند متهم را حسب مورد، فوری به دادرسی یا دادگاه اطفال و نوجوانان تحویل دهند. انقضای وقت اداری و نیز ایام تعطیل مانع از رجوع به دادرسی یا دادگاه اطفال و نوجوانان نیست.

امکان تشکیل پرونده شخصیت در مورد اطفال به موجب قانون وجود دارد یعنی چنانچه درباره وضعیت روحی و روانی طفل یا ولی یا سرپرست قانونی او یا خانوادگی و محیط معاشرت طفل تحقیقاتی لازم باشد دادگاه می‌تواند به هر وسیله‌ای مقتضی بداند آن را انجام دهد و یا در نظر اشخاص خبره را جلب نماید (ساولانی، ۱۳۹۶، صص. ۵۹۶، ۵۹۷).

هر گاه مصلحت طفل موضوع تبصره یک ماده (۳۰۴) ق.آ.د.ک اقتضاء کند، ممکن است تمام یا قسمتی از دادرسی در غیاب او به عمل آید. رأی دادگاه در هر صورت حضوری محسوب می‌شود.

حضور طفل در دادگاه در موقع رسیدگی به دادخواست مدعی خصوصی ضروری نیست. و آرای دادگاه رسیدگی کننده به جرایم اطفال و نوجوانان در تمامی موارد قابل تجدیدنظر می‌باشد.

۳- مسئولیت کیفری کودکان و نوجوانان در حقوق انگلیس

مباحثه در خصوص ابواب مختلفی که در حقوق انگلیس به موضوع مسئولیت کیفری کودکان و نوجوانان پرداخته است.

۳-۱- تعریف

این بخش تعریفی از اصطلاحات مختلف مورد استفاده پیشگیری از جرم و جرایم نوجوانان قانون اعم از نوجوانان، مرکز نگهداری نوجوانان، مرکز درمانی و روان‌شناسی و غیره ارائه می‌کند.

الف- نوجوان: به معنای فردی است که هنوز به سن بلوغ نرسیده و در قانون انگلستان برای این منظور سن ۱۸ سال را پذیرفته‌اند.

ب- مرکز نگهداری نوجوانان: هر مرکزی است که تحت نظارت اداره کیفری و قضایی قرار دارد و به منظور نگهداری نوجوانانی که به جرم محکوم شده‌اند و یا در انتظار دادگاه هستند، ایجاد شده است.

ج- مرکز درمانی و روان‌شناسی:

هر مرکزی است که برای تأمین خدمات درمانی و روان‌شناختی به نوجوانان ایجاد شده است.

۳-۲- مسئولیت کیفری نوجوانان

این بخش شامل تعریف مفهوم جرم نوجوانان، سنوات کیفری در قبال جرم‌های نوجوانان، مواردی که می‌توان در آن‌ها از جرم علیه نوجوانان خبردار شد و مواردی که نمی‌توان در آن‌ها از جرم علیه نوجوانان خبردار شد، مسئولیت والدین و نیز تأثیر نداشتن تحصیلات بر مسئولیت کیفری نوجوانان است (سیپین، ۲۰۰۹، ص. ۷۰).

به طور کلی این قانون به دنبال حفظ حقوق کودکان و نوجوانان و جلوگیری از دخالت آن‌ها در جرائم است. براساس این قانون مسئولیت کیفری نوجوانان با توجه به سن، شرایط شخصیتی و میزان جرمی که مرتکب شده‌اند، تعیین می‌شود.

به عنوان مثال، در صورتی که جرمی توسط نوجوانی ارتکاب یافته است، جرم جدی و خطرناکی باشد، این نوجوان ممکن است به عنوان بزرگسال در نظر گرفته شود و در نتیجه سنوات کیفری بیشتری نسبت به جرایم سبک‌تر برایش تعیین شود.

۳-۲-۱- اشاره به متن برخی از مواد قانون پیشگیری از جرم و جرایم نوجوانان

متن برخی از آن‌ها مواد قانونی بر اهمیت قانون مذکور می‌شود.

ماده ۱. مفاد بخش دوم این قانون، تا جایی که مجاز است به مواردی قبل از تاریخ ابلاغ این قانون مورد رسیدگی قضایی قرار گرفته‌اند، اعمال می‌شود.

ماده ۲. نوجوانان زیر ۱۰ سال مسئولیت کیفری ندارند.

ماده ۳. نوجوانان بین ۱۰ تا ۱۴ سال به شرطی که ثابت شود درک کافی از خطرات و تبعات اقدامات خود داشته‌اند، مسئولیت کیفری دارند.

ماده ۴. نوجوانان بین ۱۴ تا ۱۸ سال به شرطی که ثابت شود درک کافی از خطرات و تبعات اقدامات خود داشته‌اند، مسئولیت کیفری دارند، مگر اینکه اعتبار وجود داشته باشد که به دلیل ناتوانی روانی یا جسمی قادر به درک و تحلیل خطرات اقدام خود نیستند.

ماده ۵. در رسیدگی به جرایمی که توأمان افراد فاقد مسئولیت و افراد دارای مسئولیت مراجع دادگستری و اعضای محل دادگاه موظف به در نظر گرفتن خصوصیات سنی و شخصیتی متهمان هستند.

ماده ۶. در هر مرحله از پرونده کیفری نوجوانان، نظر یک کارشناس کودکان و نوجوانان معتبر برای مشاهده به مرجع قضایی پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳- جرایم جدی نوجوانان و مجازات‌های آن

این بخش به بیان جرم جدی نوجوانان و مجازات‌های آن‌ها می‌پردازد.

۳-۳-۱- جرم جدی و مصادیق آن

به طور کلی این بخش بیان می‌کند که در صورتی که نوجوانی به جرایمی مانند: قتل، تجاوز، سرقت، سوء استفاده جنسی، تجارت و قاچاق مواد مخدر، تروریسم، تلاش برای کشتن و جرایم مرتبط با اسلحه و مهمات متلاشی کننده، خشونت جنسی و خشونت بیشتر از یک بار در برابر قانون، متهم شود، دادگاه کیفری صلاحیت رسیدگی به این جرایم را خواهد داشت (آلستون، ۲۰۰۵، ص. ۹۶).

۳-۳-۲- مجازات پیش‌بینی شده برای جرایم جدی

در این بخش، مجازات‌های مختلفی برای جرایم جدی نوجوانان تعیین شده است. این مجازات‌ها شامل محدود کردن آزادی، ارجاع به یک مرکز تربیتی، تحت نظارت قرار گرفتن، جریمه پرداختی (یا جزای نقدی)، خدمات اجتماعی و در برخی موارد خاص مانند جرم تروریسم ممکن است مجازات حبس باشد و هم‌چنین در صورت ارتکاب قتل و کشتار نیز امکان محکومیت به حبس وجود دارد و هم‌چنین است اختلاس - تا ۱۴ سال - یا سرقت یا سوء استفاده جنسی، تجاوز، تولید و توزیع و مصرف مواد مخدر نیز از جمله جرائمی هستند، که ممکن است مجازات حبس را به دنبال داشته باشند.

۳-۳-۴- جرایم علیه نوجوانان

به رفتارهایی که باعث آزار و اذیت نوجوانان می‌شوند، می‌پردازد این رفتارها می‌تواند شامل حملات جسمانی، تهدیدها، تحریک کنندگی، توهین‌ها و تحریک و تشویق به خودکشی باشند.

این قانون از افراد و سازمان‌ها می‌خواهد که به این رفتارها پاسخ‌گو باشند و نوجوانان را در برابر آنان محافظت کنند.

هم‌چنین این قانون مجازات‌هایی را برای افراد و سازمان‌هایی که در این رفتارها شرکت دارند، تعریف می‌کند. مجازات‌های قانونی برای رفتارهای آزار دهنده نوجوانان می‌تواند شامل زندان، جریمه، ممنوعیت از استفاده از ابزارهای الکترونیکی، ممنوعیت از تماس با نوجوانان مورد آسیب و غیره باشند.

علاوه بر این، افرادی که مسئولیت نگهداری و مراقبت از نوجوان را برعهده دارند، می‌بایست توانایی پیشگیری از رفتارهای آزار دهنده نوجوان را داشته باشند و در صورت لزوم برای جلوگیری از چنین رفتارهایی اقدام کنند. در صورتی که این افراد مقصر باشند،

ممکن است مجازات‌هایی شامل جریمه، ممنوعیت از کار با نوجوانان و یا اخراج از موقعیت خود در شرکت یا سازمان در نظر گرفته شود (آلستون، ۲۰۰۵، ص. ۱۴۷).

۳-۵- مرکز درمانی و روان‌شناسی

- در این بخش، مقرراتی برای حمایت و پشتیبانی از نوجوانانی که به دلایل روانی و رفتاری به سازمان‌های درمانی نیاز دارند، تعیین شده است. برای این منظور موارد زیر برای مراکز درمانی و روان‌شناسی تعریف شده است.
۱. ارائه خدمات تخصصی به نوجوانانی که به دلیل مشکلات روانی نیاز به پشتیبانی و درمان دارند.
 ۲. بررسی و ارزیابی تخصصی مشکلات روانی و رفتاری نوجوانان و ارائه راهکارهای درمانی و پشتیبانی به آن‌ها و خانواده‌هایشان.
 ۳. تشکیل گروه‌های پشتیبانی و روان‌درمانی برای نوجوانان و خانواده‌هایشان با هدف کمک به حل مسائل خانوادگی و رفع تنش‌ها.
 ۴. همکاری با سایر نهادها و مراکز مربوط به خدمات روانی و درمانی برای نوجوانان.
 ۵. ارائه‌ی آموزش‌های مربوط به سلامت روانی و رفتاری به نوجوانان و خانواده‌های آنان.
 ۶. حفظ حریم شخصی و حفاظت از اطلاعات شخصی نوجوانان و خانواده‌های آنان.

۳-۶- آموزش و تربیت نوجوانان

در این بخش تعهدات و وظایف پلیس، مدارس و مراکز آموزشی در خصوص آموزش و تربیت نوجوانان به صورت شفاف‌تری بیان شده است.

طبق مواد قانونی مربوط به این بخش، پلیس موظف است تا برنامه‌های آموزشی و تربیتی مناسبی را برای نوجوانان تهیه کند تا آن‌ها را آگاه کند که رفتارهای جرم‌آمیز و خطرناک چگونه شناسایی و پیشگیری شوند. هم‌چنین موظف است تا با نظارت و کنترل والدین و مربیان، از پیشگیری از رفتارهای جرم‌آمیز نوجوانان حمایت کند.

مدارس نیز موظف به تدوین و اجرای برنامه‌های آموزشی و تربیتی مناسب برای جلوگیری از رفتارهای جرم‌آمیز و خطرناک نوجوانان هستند و تأکید بر ارائه آموزش و تربیت نوجوانان در مورد تبعات جرم‌آمیز رفتارهای خود است. مدارس موظف به همکاری با پلیس و نظارت بر رفتارهای نوجوانان هستند.

۳-۷- تدابیر پیشگیرانه

به شیوه‌های مختلفی از جمله تدابیر پیشگیرانه، آموزش و پرورش، مشاوره و روان‌شناسی، ارائه‌ی خدمات اجتماعی و پزشکی و غیره برای جلوگیری از ارتکاب جرم و جرایم نوجوانان اشاره دارد.

۳-۸- دادگاه‌های صالح برای رسیدگی به جرایم نوجوانان در حقوق انگلیس

۱. دادگاه خانواده^۱
 ۲. دادگاه کیفری جوانان^۲
 ۳. دادگاه تاج^۳
- این دادگاه‌ها به ترتیب مسئولیت‌های مختلفی در رسیدگی به جرایم نوجوانان دارند. (قانون پیشگیری از جرم و جرایم نوجوانان، ۲۰۱۹).

1- Family court

2- Youth court

3- Crown court

۱-۸-۳- دادگاه خانواده:

دادگاه خانواده به عنوان دادگاه اصلی برای رسیدگی به جرایم نوجوانان تعیین شده است و مسؤول بررسی وضعیت نوجوانان در قبال جرایم، صدور حکم و تعیین مجازات‌ها است از دیگر صلاحیت‌های دادگاه خانواده در رسیدگی به جرایم نوجوانان، بررسی شرایط خانوادگی، فرهنگی و رفتارهای نوجوان و همچنین توانایی والدین و نقش آن‌ها در جرایم ارتكابی است. همچنین دادگاه خانواده ممکن است برای تصمیم‌گیری در مورد نوجوانان با اختیار خود اهل فن و متخصصان و کارشناسان اجتماعی را به عنوان مشاور دعوت کند، این متخصصان می‌توانند به دادگاه در تصمیم‌گیری در مورد حکم و مجازات متناسب کمک کنند. در صورت لزوم این دادگاه می‌تواند تصمیم‌گیری درباره‌ی تحت پوشش قرار دادن نوجوان در مراکز تحصیلی و تربیتی را نیز برعهده بگیرد (بیتس، ۲۰۰۲، ص. ۱۸۰).

۲-۸-۳- دادگاه کیفری جوانان:

بخش سوم قانون پیشگیری از جرم و جرایم نوجوانان سال ۲۰۱۹ انگلستان، مواردی را برای صلاحیت دادگاه‌های کیفری در رسیدگی به جرایم نوجوانان تعیین می‌کند. براساس این بخش، دادگاه‌های کیفری صلاحیت دارند. در موارد زیر رسیدگی کنند:

۱. جرایمی که برای آن‌ها در قوانین جزایی حکم حبس یا جریمه بیش از ۵۰۰۰ پوند اعمال شده است.
۲. جرایمی که در قوانین جزایی تعیین شده است و مرتبط با خشونت، آزار، تهدید یا سرقت است.
۳. جرایمی که باعث تهدید برای امنیت عمومی شده‌اند از جمله ارتكاب جرایم در مسیر حمل و نقل عمومی
۴. جرایمی که مرتبط با مواد مخدر، سلاح‌های خطرناک یا جرم‌های سازمان یافته هستند.
۵. جرایمی که توسط نوجوانان در شرایط سنی بالای ۱۲ سال و قبل از رسیدن به سن بالغین انجام شده است.

به علاوه در مواردی که احتمال وجود جرم جدی و یا تهدید برای امنیت عمومی وجود دارد، دادگاه کیفری صلاحیت دارد تا موضوع را به دادگاه بالاتری مانند دادگاه تاجی پیشنهاد کند.

۳-۸-۳. دادگاه تاج و تاجداری^۱:

در مورد جرایمی که نوجوانان متهم به ارتكاب آن‌ها شده‌اند، دادگاه تاج تنها به دو دلیل قانونی می‌تواند به آن‌ها رسیدگی کند: اولاً؛ اگر جرمی که انجام شده، درجه خیلی سنگینی داشته باشد و محاکمه در دادگاه جوانان صلاحیت کافی برای رسیدگی به آن جرم را نداشته باشد و دوماً، در صورتی که متهم از دادگاه جوانان، ارجاع پرونده به دادگاه تاج را درخواست کند. به عبارت دیگر تاج صلاحیت محاکمه جرایم نوجوانان را ندارد مگر در شرایط استثنائی به همین دلیل اکثر جرایم ارتكابی نوجوانان در دادگاه جوانان رسیدگی می‌شود (آلستون، ۲۰۰۵، ص. ۱۸۳).

۴- تطبیق فقه و حقوق ایران و انگلستان

مبحث پراهمیت مسؤولیت کیفری کودکان و نوجوانان در حقوق ایران و حقوق انگلستان به عنوان دو کشور با فرهنگ و سنن و قوانین متفاوت، می‌تواند در جنبه‌های مختلفی مورد مطالعه‌ی تطبیقی قرار گیرد. در زیر به برخی از مواردی که می‌توانند مورد توجه قرار بگیرند اشاره می‌شود.

۱-۴- سن مسؤولیت کیفری

یکی از موارد اصلی و اساسی که می‌تواند مورد توجه در تطبیق حقوق دو کشور قرار بگیرد، «سن مسؤولیت کیفری کودکان و نوجوانان است که در دو مورد «حداکثر سن مسؤولیت کیفری» و «حداقل سن مسؤولیت کیفری» می‌توان سخن گفت.

1- Crown court

در حقوق ایران، سن حداکثر مسئولیت کیفری برای کودکان و نوجوانان ۱۸ سال تمام شمسی است یعنی تمامی اشخاص (کودکان و نوجوانانی) که در زمان وقوع جرم کمتر از ۱۸ سال تمام داشته باشند در صورت وجود سایر شرایط و فقدان موانع دارای مسئولیت کیفری خواهند بود.

در حقوق انگلستان نیز این سن حدوداً مشابه است و نوجوانان بین ۱۰ تا ۱۸ سال می‌توانند در صورت ارتکاب جرم محاکمه شوند، درخصوص سن حداقل مسئولیت کیفری در حقوق ایران زیر ۹ سال تمام قمری و در حقوق انگلستان برای مرتکبین زیر ۱۰ سال مسئولیت کیفری پیش‌بینی نشده است.

همچنین ذکر این نکته حائز اهمیت است که قانون‌گذار ایران در تعیین سن برای تعیین مسئولیت کیفری اطفال و نوجوانان از یک ملاک سنجش شرعی و فقهی نیز استفاده کرده، چه اینکه سن بلوغ در تعیین برخی مجازات‌ها ملاک قرار داده شده است و با توجه به اینکه سن بلوغ در شرع مقدس اسلام برای ذکور و اناث متفاوت می‌باشد در نتیجه برای تعیین وجود یا فقدان مسئولیت کیفری در حقوق ایران علاوه بر سن مرتکب در حین ارتکاب عمل مجرمانه در برخی موارد جنسیت مرتکب برای تعیین میزان مسئولیت و به تبع آن میزان مجازات آن مطمح نظر قرار گرفته است.

۲-۴- قوانین مصوب در حقوق دو کشور

همان‌طور که ذکر آن گذشت در حقوق ایران قانون خاص به صورت مجزا در خصوص مسئولیت کیفری کودکان و نوجوانان تصویب نشده است و از قوانین کیفری عمومی در این خصوص پیروی می‌شود. لیکن چنانچه به مقایسه‌ی دو قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ ایران و قانون پیشگیری از جرم و جرایم نوجوانان مصوب ۲۰۱۹ انگلستان پردازیم آنچه در ابتدای امر خودنمایی می‌کند تفاوت اصلی و اساسی این دو به این صورت است که، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ایران با جنبه‌های بزه دیده محور و مباحث آن حول محور مواردی است که طفل و نوجوانان به عنوان بزه دیده، مجنی‌علیه و متضرر از جرم واقع شده باشند به تسهیل طرق شکایت اطفال و نوجوانان، حمایت دستگاه‌ها و ارگان‌های دولتی از کودکان بزه دیده، پیش‌بینی وظایف مضاعف برای والدین و سرپرستان این اطفال و همچنین پیش‌بینی مجازات‌های شدیدتر برای مرتکبین جرایم علیه اطفال پرداخته است. در واقع هدف از تصویب این قانون افزایش ظرفیت حمایتی جامعه و خانواده نسبت به جرایمی که علیه اطفال و نوجوانان واقع می‌شوند است.

در حالی که قانون پیشگیری از جرم و جرایم نوجوانان انگلستان علاوه بر داشتن جنبه‌ی حمایتی، حفاظتی و تضمینی برای حقوق کودکان و نوجوانان، غالب توجه خود را بر کودکان و نوجوانان بزه‌کار متمرکز کرده و با پیش‌بینی رفتارهای مخاطره‌آمیز کودکان و نوجوانان سعی در کاهش و پیشگیری از اقدامات مجرمانه‌ی نوجوانان دارد. در واقع این قانون کانون تمرکز خود را به بزه‌کاران و مجرمان و خطاکارانی قرار داده که به اقتضای سن خود کودک یا نوجوان تلقی می‌شوند.

هدف قانون پیشگیری، علاوه بر حمایت از کودک و نوجوان بزه دیده و بزه‌کار حمایت از جامعه از طریق کاهش آمار و پیشگیری از جرایم ارتكابی کودکان و نوجوانان است.

به طور کلی هدف قانون پیشگیری از جرم و جرایم نوجوانان انگلستان

(الف) تضمین حقوق و حفاظت از منافع نوجوانان و جلوگیری از ایجاد جرم و جرایم نوجوانان،

(ب) کاهش آمار جرم و جرایم نوجوانان،

(ج) آموزش و توان‌مندسازی نوجوانان برای جلوگیری از بروز جرم و جرایم، می‌باشد.

۳-۴- دادگاه‌های صالح

یکی دیگر از مباحث قابل قیاس در حقوق ایران و انگلستان در خصوص جرایم کودکان و نوجوانان، دادگاه‌های صالح به رسیدگی به جرایم این افراد است. در حقوق ایران طبق ماده ۳۰۴ ق.آ.د.ک به کلیه جرایم اطفال و افراد کمتر از ۱۸ سال تمام شمسی در دادگاه اطفال و نوجوانان رسیدگی می‌شود. هر گاه در حین رسیدگی سن متهم از هیجده سال تمام تجاوز نماید رسیدگی به اتهام وی مطابق ق.آ.د.ک در دادگاه اطفال و نوجوانان ادامه می‌یابد.

هر گاه سن متهم از هیجده سال تجاوز کند رسیدگی به اتهام وی حسب مورد در دادگاه کیفری صالح صورت می‌گیرد در این صورت متهم از کلیه امتیازی که در دادگاه اطفال و نوجوانان اعمال می‌شود، بهره‌مند می‌گردد. بنابراین برای اینکه دادگاه اطفال و نوجوانان صالح به رسیدگی باشد باید سن مرتکب هم در زمان ارتکاب جرم و هم قبل از شروع به رسیدگی کمتر از هیجده سال تمام شمسی باشد.

البته استثنائاتی بر این قاعده کلی صلاحیت عام دادگاه اطفال و نوجوانان در خصوص رسیدگی به جرایم این افراد از طرف قانون‌گذار وارد شده است.

اول: ماده ۳۱۵ ق.آ.د.ک: «جرایم مشمول صلاحیت دادگاه کیفری یک و همچنین انقلاب در مواردی که با تعدد قاضی رسیدگی می‌شود اگر توسط افراد بالغ زیر هیجده سال تمام شمسی ارتکاب یابد در دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به جرائم نوجوانان رسیدگی و متهم از کلیه امتیازاتی که دادگاه اطفال و نوجوانان اعمال می‌شود بهره‌مند می‌گردد.»

دوم: ماده ۵۹۹ ق.آ.د.ک: «به جرایم نظامیان کم‌تر از هیجده سال تمام شمسی که در صلاحیت سازمان قضایی نیروهای مسلح است با رعایت مقررات مربوط به رعایت مقررات مربوط به رسیدگی به جرایم اطفال و نوجوانان در دادسرا و دادگاه‌های نظامی رسیدگی می‌شود.»

در حقوق انگلستان، دادگاه خانواده به عنوان دادگاه اصلی برای رسیدگی به جرایم نوجوانان تعیین شده است هم‌چنین بخش سوم قانون پیشگیری مواردی را برای صلاحیت دادگاه‌های کیفری در رسیدگی به جرایم نوجوانان تعیین کرده است علاوه بر این دو مورد در جرایم سنگین و جدی که توسط نوجوانان ارتکاب یافته باشند. دادگاه تاج و تاجداری صالح به رسیدگی است و نیاز به تحقیقات بیش‌تری داشته باشند.

با توجه به آن چه گذشت در قوانین هر دو کشور علاوه بر سن مرتکب در زمان ارتکاب جرم در تعیین دادگاه صالح در برخی موارد اهمیت جرم ارتکاب یافته و همچنین حالت خطرناک مرتکب و شدت آسیبی که به جامعه وارد شده است دادگاه‌های با صلاحیت بالاتر البته با رعایت امتیازاتی که برای رسیدگی به جرایم نوجوانان در نظر گرفته شده است، صلاحیت رسیدگی را دارند.

نتیجه گیری

بر اساس آنچه در این نوشتار آمد میتوان گفت در سیاستگذاری ایران، سن شروع مسئولیت کیفری و سن مسئولیت کیفری تام از یکدیگر جدا بوده و بین ۹ سال تمام تا ۱۸ سال تمام پیش‌بینی شده است. قانونگذار صرفاً سن شروع مسئولیت کیفری و تدریجی بودن آن را تا ۱۸ سال شمسی بدون تبعیض جنسیتی در مجازاتهای تعزیری پذیرفته است و فرد را بلافاصله وارد فضای مسئولیت کیفری کامل نمی‌کند، بلکه ابتدا مسئولیت کیفری نسبی یا نقصان یافته را اعمال می‌کند. به عبارت دیگر، در جرائم تعزیری، مقنن از سیاست سن بلوغ عدول کرده و رسیدن به سن ۱۸ سال تمام شمسی را به عنوان سن مسئولیت کیفری مطلق پذیرفته است، به نحوی که اگر سن مرتکب بین ۹ تا ۱۵ سال تمام شمسی باشد، یکی از تصمیمات ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی و اگر سن مرتکب بین ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی باشد، یکی از تصمیمات مندرج در ماده ۸۹ قانون مرقوم اعمال می‌شود و چنانچه سن مرتکب در زمان ارتکاب جرم ۱۸ سال تمام شمسی باشد مجازات تعزیری مقرر برای همان جرم در مورد وی اعمال می‌شود.

لذا در این نحوه از جرائم، قانونگذار نگرش تدریجی به مسأله سن و مسئولیت کیفری داشته است. با این حال، در جرائم مستوجب حد و قصاص، مقنن حد فاصلی بین شروع مسئولیت کیفری و مسئولیت کیفری تام قرار نداده و با رسیدن مرتکب به سن بلوغ، مسئولیت کیفری وی کامل بوده و مجازات حدی و قصاص به طور کامل در مورد چنین شخصی اعمال می‌شود. بنابراین، سیاست تقنینی ایران در جرائم حدی و قصاص تابع سیاست سن بلوغ می‌باشد. بر این اساس، در سیاستگذاری کیفری ایران، رشد کیفری در جرائم تعزیری به صورت مطلق و بدون قید و شرط پذیرفته شده است و مرتکبین جرائم تعزیری که سن آنها در زمان ارتکاب کمتر از ۱۸ سال تمام شمسی باشد، مشمول اقدامات تامینی و تربیتی مقرر در فصل مربوط به اطفال و نوجوانان هستند و مجازات جرم تعزیری ارتكابی در مورد، آنها اعمال نمی‌شود، اما در جرائم موجب حد و قصاص، سن بلوغ یعنی ۹ سال و ۱۵ سال قمری به ترتیب برای دختران و پسران، به عنوان سن رشد جزائی فرض شده است.

سیاست کیفری حاکم بر حقوق انگلستان درخصوص مؤلفه سن و مسئولیت کیفری، قائل بر پذیرش مسئولیت کیفری تدریجی است. بر اساس قانون اطفال ۱۹۳۳ مسئولیت کیفری تدریجی در حقوق انگلستان پذیرفته شده است. یعنی مبدا و شروع مسئولیت کیفری ۸ سالگی بوده و سن ۱۷ سالگی تمام یعنی اول سن ۱۸ سالگی به عنوان شروع مسئولیت کیفری کامل بوده است. مطابق قانون اطفال و نوجوانان مصوب ۱۹۶۹ نیز مسئولیت کیفری تدریجی پذیرفته شده است. در این قانون شروع مسئولیت کیفری سن ۱۰ سالگی است و اشخاص بالای ۱۸ سال، از نظر حقوق جزا یک فرد بالغ و بزرگسال است. قانون جرم و بی‌نظمی مصوب ۱۹۹۸ نیز مسئولیت کیفری تدریجی را پذیرفت، بدین ترتیب با تصویب و اجرایی شدن قانون موصوف، سن ۱۰ سالگی همچنان به عنوان سن شروع مسئولیت کیفری در نظر گرفته شد.

به نظر می‌رسد در سیاستگذاری نوین ایران، شایسته بود مقنن ایرانی در سیاستگذاری و تدوین قوانین مربوط به اطفال و نوجوانان بزهکار، ضمن اعطای اختیاراتی گسترده و قدرت عمل به پلیس و تصمیمگیری در جهت اجتناب از ورود پرونده‌های اطفال بزهکار به چرخه عدالت کیفری، امتیازات موجود در حقوق انگلستان را در راستای حمایت از اطفال و نوجوانان بزهکار و تامین حقوق بنیادین آنها در قانونگذاریها لحاظ و به آنها شکل قانونی دهد تا خلاءهای نظام حقوقی ایران مرتفع و نقاط مثبت آن نیز تقویت شود.

فهرست منابع

- آقائی نیا، حسین. (۱۳۸۹). جرایم علیه اشخاص و جنایات. تهران: انتشارات میزان.
- اردبیلی، محمدعلی. (۱۴۰۱). حقوق جزای عمومی. جلد اول و دوم، تهران: انتشارات میزان.
- باهری، محمد. (۱۳۸۱). تقریرات درس حقوق جزای عمومی. دانشگاه، تهران، تهران: انتشارات رهام.
- حراعلی، محمدبن حسین. (۱۴۰۹-۱۴۱۲ ق). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. قم.
- خالقی، علی. (۱۴۰۱). آیین دادرسی کیفری. جلد اول، تهران: انتشارات شهر دانش.
- خمنی (ره)، روح‌الله. (۱۳۶۳). رهبر انقلاب و بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران. تحریرالوسیله. قم: مکتبه الاعتماد.
- دادبان، حسن. (۱۳۹۰). تقریرات درس حقوق جزای عمومی. نیمسال دوم، دانشگاه تهران.
- دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. (۱۳۷۷). کودک آزاری از نگاه فقه، قم: پگاه حوزه.
- ساولانی، اسماعیل. (۱۳۹۶). آیین دادرسی کیفری. جلد اول، انتشارات دادآفرین.
- طارمی، محمدحسین. (۱۳۸۹). جرم‌شناسی فقهی و حقوق کودک آزاری. قم: پگاه حوزه.
- گرامی، محمدعلی. (۱۳۷۵). پژوهش در بلوغ دختران. کیهان اندیشه، ش ۶۶، خرداد و تیر، صص ۳-۹.
- گلپایگانی، آیت‌الله سید محمدرضا. (ره). (۱۴۱۴ هـ.ق). الدر المنضود فی احکام الحدود. قم: دار القرآن الکریم.
- گلدوزیان، ایرج. (۱۳۹۱). بایسته‌های حقوق جزای عمومی. تهران: انتشارات میزان.
- محقق حلی. (۱۴۰۸ ق). شرایع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام قم: موسسه اسلامیان.
- میرسلیم، سید مصطفی. (۱۳۷۵). دانشنامه‌ی جهان اسلام. بنیاد دائره‌المعارف اسلامی.
- ولیدی، محمدصالح. (۱۳۷۳). حقوق جزای عمومی. جلد سوم، تهران: نشر داد.
- Cirprian, D., (2009). Children's Rights and the minimum age of criminal responsibility: A global perspective, 1st ed, London.
- Alston, Philip., Tobin, J., (2005). Children's Rights: law and practice 2nd ed, London.
- Bates, Ph. (2002). Children's Right in practice, 4th ed, London.
- Youth Justice and Criminal Evidence Act 2019.

